

ción cronológica de las emisiones según los manuales clásicos al respecto.

Tras definirse algunos conceptos sobre monedas imperiales, se pasa a analizar, en primer término, las acuñaciones de esta etapa, poniéndose en el año 27 aC el inicio de éstas, aun cuando se reconoce el carácter convencional de esta o de cualquier otra fecha. Por lo que respecta a las monedas fiduciarias, se citan los plomos acuñados en Egipto, Galia o Hispania, las llamadas monedas «forradas», así como la denominada moneda de minas, comúnmente de cobre y habitualmente del s. II. Asimismo se presta atención a los procedimientos de fabricación monetaria y al derecho de acuñación y efigie durante esta etapa. También se aborda el tema, en relación con el derecho de acuñación, de los magistrados monetarios y de los talleres de emisión que dependieron legalmente de la casa imperial.

Por lo que respecta a los elementos externos de la moneda durante esta época imperial, se hace constar la especial importancia que adquiere el retrato a partir de entonces, exponiéndose la tipología de los anversos y, sobre todo, la de los muy variados reversos, en cuanto a personificaciones alegóricas, fastos imperiales, conmemoración de aniversarios, etc., incluyéndose además las más importantes leyendas referentes a emperadores y sus cargos. Asimismo se examinan ciertas acuñaciones peculiares, como las llamadas póstumas, realizadas por otro emperador después de la muerte del personaje a quien van referidas, las de consagración en función de la divinización de la figura

imperial, así como las monedas de restitución, que constituyen una reacuñación o repetición con los mismos tipos, presentando un carácter conmemorativo.

También y finalmente, se abordan las muy interesantes y a la vez problemáticas contramarcas, así como el desarrollo que experimentaron las cecas durante este período. Una vez expuestas estas consideraciones generales sobre las acuñaciones imperiales, se pasa a realizar una ordenación cronológica de las emisiones, destacándose el papel que desempeñaron cada emperador y su época en la propia evolución de éstas, por lo que respecta a la materia, ley y forma.

Por último, con unos muy prácticos y obligados apéndices clasificatorios de abreviaturas más frecuentes, cargos, títulos, representaciones alegóricas, etc., se cierra esta obra que, pese a no intentar ser un compendio de numismática romana, creemos resulta de gran utilidad para todos aquellos que se interesen por esta importante fuente histórica.

G. Carrasco Serrano

LEONARD E. BOYLE, *Medieval Latin Palaeography. A Bibliographical Introduction*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-Londres 1984, 400 pp.

No cal ressaltar ara i aquí la utilitat summa que els repertoris bi-

bliogràfics presten als estudiosos de qualsevol branca del saber. Avui que publicacions de tota mena proliferen amb assiduitat arreu, es fa difícil no ja de llegir tota la producció escrita sobre una matèria sinó fins i tot de localitzar la seva existència en la tan abundant com variada multiplicitat de publicacions. És per això que s'ha de donar la més cordial benvinguda a la introducció bibliogràfica del P. Boyle, que ens ofereix un important recull dels estudis més significatius en el camp de la paleografia llatina medieval, entesa aquesta ciència en el sentit més ampli possible que va des de la consideració de la història de l'escriptura fins a la problemàtica de la transmissió i de la tradició dels textos, des de l'atenció a les biblioteques, arxius, catàlegs i comerç de llibres fins a l'educació dels escriptors, les tècniques de còpia o l'estudi dels escriptors, des dels elements escriptòrics i els suports materials dels textos escrits fins a les seves diferents formes, des de la codicologia a la crítica textual o a les altres disciplines que poden servir d'ajuda per als estudis paleogràfics, sense que hi manqui, naturalment, un capítol dedicat a altres reculls bibliogràfics, a les principals publicacions periòdiques, a les miscel·lànies, als manuals i a les col·leccions de facsímils.

En total són 2207 entrades, distribuïdes pels temes suara ressenyats i gairebé sempre amb breus indicacions sobre el contingut i les aportacions de cada títol enregistrat. Tanmateix, no s'ha de buscar en aquesta obra una bibliografia total

—i fins i tot és possible de trobar-hi alguna mancança notòria—, perquè l'autor no ha pretès l'exhaustivitat, però tots els treballs que hi figuren són importants i avaluen l'oportunitat d'una publicació com aquesta, que, continguda en la col·lecció de les utilíssimes Bibliografies Medievales de Toronto, aconsegueix perfectament amb la finalitat que els editors s'han imposat: que cada recull sigui preparat per un expert i que orienti.

El P. Boyle, Prefecte de la Biblioteca Apostòlica Vaticana i novell President del Comitè Internacional de Paleografia Llatina, estava en les millors condicions per a oferir una obra d'aquest tipus, i hem d'agrair-li que hagi volgut fer-ho.

Jesús Alturo i Perucho

Lactantius. De mortibus persecutorum. Edited and translated by J.L. Creed. *Oxford Early Christian Texts*, núm. 1, Oxford 1984, 148 pp.

La Universitat d'Oxford inaugura, amb l'edició de J.L. Creed del *De mortibus persecutorum* de Lactanci, una nova col·lecció dedicada a autors llatins. Si amb alguna freqüència s'han lloat ja els *Oxford Classical Texts* (OCT), per la importància que tenen en l'esforç per posar a l'abast del públic escolar una bona part de textos llatins clàssics, amb més raó encara ens hem de felicitar ara per l'aparició d'aquest